

INDIVIDUL ANARHO-CAPITALIST ÎN VIZIUNEA LUI DAVID FRIEDMAN

LORENA PĂVĂLAN STUPARU*

Abstract. *The novelty which brings Friedman's libertarian approach to the concept of individual of classical liberalism consists in its autonomy in terms of absolute capitalism, i.e. by the guaranteed absolute freedom of private property that allows it to get everything, if paid: „If you want it, buy it!”. Although the author of The Machinery of Freedom. Guide to a radical capitalism argues that he doesn't conceive the anarcho-capitalist society like a chaos, his ideas are at least objectionable ethically: principle of order is competition in all areas, including those of defense and provide law and order (attributes of traditional state) and the private interests of individuals are located at the highest level.*

Keywords: *individual, liberalism, anarchism, libertarianism, private property, competition.*

Conceptul de individ are o lungă istorie atât în domeniul filosofiei, cât și în domeniul politicii, iar încercarea de-a relua de la capăt povestea prefacerilor prin care a trecut ar fi imposibilă în limitele unui singur studiu. Dar pentru optima încadrare a subiectului detaliat aici considerăm necesare câteva coordonate demne să evidențieze noutatea pe care o aduce perspectiva lui David Friedman în explorarea acestuia.

Dacă în antichitate și în evul mediu, în gândirea politică europeană era predominantă concepția (conservatoare) aristotelică potrivit căreia comunitatea precede individul și prin urmare binele acesteia ca întreg trece înaintea binelui individual, epoca modernă prin reprezentanții filosofiei dreptului și apoi ai filosofiei liberale instaurează în țările capitaliste dezvoltate paradigma omului ca ființă individuală rațională și a condiționării comunității de existența indivizilor care o compun, legați fiind printr-un contract ai cărui termeni ei înșiși îl stabilesc, chiar și atunci când normele înscrise în el se revendică de la originea care le transcende.

* CS III dr. la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale al Academiei Române. E-mail: valerastuparu@yahoo.com.

Tensiunea între raționalitatea individuală și rațiunea colectivă se amplifică pe măsură ce individualismul ca doctrină filosofic-morală și liberalismul ca doctrină filosofic-politică impun individul ca valoare în sine, furnizând argumente regimurilor democratice, iar acest fenomen este descris cu toată obiectivitatea posibilă de John Gray: „Individualiștii conservatori recunosc că, înainte de orice altceva, chiar înainte de libertate, oamenii au nevoie de un cămin, de un grup de instituții și de un mod de viață pe care le simt ale lor“. Pe de altă parte, ca și liberalii, ei recunosc necesitatea schimburilor de piață și a argumentului rațional în toate planurile de judecată, dar nu le absolutizează: „Acestea nu reprezintă însă tot modul de viață pe care l-au moștenit și ei nu se pot aștepta ca ele să prospere, sau în cele din urmă să supraviețuiască, în situația în care cultura comună a libertății și responsabilității, care le susține și le animă, este erodată, prin urmărirea mirajului individului suveran al ideologiei liberale“.¹ Consecințele acestui mod de gândire se regăsesc nu numai în planul imediat al politicilor publice ale guvernelor conservatoare, dar și pe termen lung, la nivelul antropologic-cultural al societății: „Orice guvern conservator, în Marea Britanie sau în altă parte, trebuie să fie expresia nu numai a libertăților individuale cuprinse în capitalismul pieței, ci și a identităților culturale care renasc de-a lungul generațiilor. Viziunea conservatoare este aceea că oamenii vor ajunge să aprecieze pe de-a întregul avantajele alegerii atunci când își vor da seama cât de multe lucruri din viețile lor trebuie să rămână pentru totdeauna neschimbate“.² Este recognoscibil aici atașamentul tipic conservator pentru trecut (care precede întemeietor comunitatea actuală) și pentru păstrarea și perpetuarea valorilor durabile atât de către comunitate, cât și de fiecare individ în parte.

Dacă totuși individul este chemat să joace un rol principal în istoria modernă, lucrurile se întâmplă astfel pentru că acesta „poartă în el libertatea“, după cum o spune concis Georges Burdeau. Și fiindcă este liber, individul nu poate accepta reguli a căror sursă nu este el însuși: „Deci normele necesare disciplinei mediului social sunt create prin libertatea în funcție de libertate. Este celebra doctrină kantiană potrivit căreia dreptul asigură coexistența libertăților. (...) Astfel dreptul este o îmbinare a libertăților. El nu le constrânge și nici nu le orientează: rolul său este static și formal; el precizează cadrele, dar mișcarea, viața, dinamica prin care se afirmă dezvoltarea individului, în același timp în care se exteriorizează progresul societății, este libertatea, și numai ea, care le furnizează. Pe scurt, libertatea este creatoare“³.

Considerăm această premisă sintetizată de Georges Burdeau în urma investigării celor mai importante manifestări ale filosofiei liberale drept o „cheie“ cu ajutorul căreia putem deschide ușile oricărui „proprietar“ al unui domeniu ce își spune liberal, fie clasic (i.e. modern), fie postmodern (i.e. libertarian).

¹ John Gray, *Dincolo de liberalism și conservatorism*, Ediție îngrijită și studiu introductiv de Adrian-Paul Iliescu, traducere de Raluca Prună, București, Editura All, 1998, p. 142.

² *Ibidem*, p. 161.

³ Georges Burdeau, *Le libéralisme*, Paris, Éditions du Seuil, 1979, pp. 92-93.

Câteva surse libertariene de dreapta

În „Prefață la prima ediție“ a lucrării *The Machinery of Freedom*⁴, David Friedman își invită potențialul cititor la o aventură intelectuală în care el personal crede, fără a se strădui să-i convingă și pe alții de valabilitatea opțiunii lui. Lucrarea citată mai sus este reprezentativă pentru libertarianismul de dreapta, dar trebuie adăugat totodată că publicarea (în 1973, apoi în ediție revăzută și adăugită în 1989) și receptarea acesteia i-au adus lui David Friedman⁵ renumele de cel mai radical dintre libertarieni. „Mecanismele libertății“ (cum ar putea suna în românește titlul faimoasei cărți) explicate aici, dau de gândit cu privire la complexa personalitate a autorului, cu privire la ceea ce pare manifestul însuși al libertarianismului extrem (dacă nu cumva aceste două cuvinte sunt sinonime), cât și cu privire la temeiurile diferențelor de principii în numele cărora indivizii își construiesc idealurile și își exprimă angajamentele.

Subintitulată *Guide to a radical capitalism*, lucrarea respectivă, mai mult decât celelalte cărți și articole ale autorului⁶, ne duce cu gândul în primul rând la figurile emblematice ale unor anarhiști individualiști⁷, mai precis la un fel de sinteză între postliberalism și postconservatorism, în măsura în care filosofia anarhistă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și-a definit obiectivele în contextul ideatic al celor două doctrine politice dominante: „Nicio autoritate — indiferent dacă revendică o conducere spirituală sau o putere de comandă politică — nu este legitimă în măsura în care generează constrângeri ce grevează libertatea in-

⁴ David Friedman, *The Machinery of Freedom. Guide to a radical capitalism*, second edition, La Salle, Illinois, 1989. Pentru acest studiu am folosit versiunea PDF, disponibilă la [http://voluntarykaraism.com/wpcontent/uploads/Library/Friedman,%20David%20D/The%20Machinery%20of%20Freedom%20\(1973\).pdf](http://voluntarykaraism.com/wpcontent/uploads/Library/Friedman,%20David%20D/The%20Machinery%20of%20Freedom%20(1973).pdf).

⁵ Cunoscut ca economist și teoretician al anarho-capitalismului american, David Friedman (născut în 1945) este fiul economiștilor Rose și Milton Friedman. Licențiat al universității Harvard, el este totodată și doctor în fizică al Universității din Chicago. În prezent este profesor de drept la Universitatea Santa Clara și editor al revistei *Liberty*. Este de asemenea membru al *Society for Creative Anachronism* în care este cunoscut ca *Duke Cariadoc of the Bow*, fiind renumit în cadrul acesteia pentru articolele sale de filosofie a recreaționismului și de recreaționism istoric practic, în special referitoare la Orientul Mijlociu medieval. Este totodată fan *science-fiction*. Fiul său, Patrick Friedman, este de asemenea teoretician al anarho-capitalismului. http://en.wikipedia.org/wiki/David_D._Friedman.

⁶ Printre care, nonficțiune: *Price Theory: An Intermediate Text* (1986), *Hidden Order: The Economics of Everyday Life* (1996), *Law's Order. What Economics Has to Do with Law and why It Matters* (2000), „The Case for Privacy“, in *Contemporary Debates* (2005), *Future Imperfect. Technology and Freedom in an Uncertain World* (2008); ficțiune: *Harald* (2006); *Salamander* (Kindle e-book) (2011). Câteva articole ale autorului: „A Libertarian Perspective on Welfare“, with Geoffrey Brennan, in *Income Support* (1981); „The Economics of War“, in *Blood and Iron*; „Should Medical Care be a Commodity?“, in *Rights to Health Care* (1989), „An Economic Theory of the Size and Shape of Nations“, *Journal of Political Economy*, 85 (February 1977) — primul (și favoritul) articol economic al autorului în care susține utilizarea teoriei economice pentru explicarea hărții Europei de la căderea Imperiului Roman până în prezent; „Gold, Paper, or ... Is There a Better Money?“, in *Cato Institute Policy Analysis* (1982). Friedman are și un blog personal, intitulat *Ideas* (<http://davidfriedman.blogspot.com>), unde postează aproape zilnic articole.

⁷ Care în Statele Unite în secolul al XIX-lea împing la extrem liberalismul: Benjamin Tucker, Lysander Spooner, Josiah Warren. „Mișcarea anarhistă a secolului al XIX-lea se înscrie într-o tradiție foarte veche, marcată pe de o parte de revendicările de independență a individului ce refuză ordinea sociopolitică impusă — (...) cinicii din antichitate și, pe de altă parte, de afirmația că grupurile umane sunt capabile să se organizeze în afara sau la marginea autorității politice — poziție foarte des adoptată atât de primele comunități creștine, cât și de burghezii din evul mediu (...). Tema constantă ce animă mișcarea anarhistă este lupta împotriva autorității, sub orice formă s-ar prezenta aceasta, singura putere efectivă fiind cea a individului și a indivizilor asociați în mod liber“ — Évelyne Pisier (coord.), *Istoria ideilor politice*, trad. de Iolanda Iaworski, Timișoara, Amarcord, 2000, p. 184.

dividului⁸. Spre deosebire de liberalii clasici care nuanțează ideea libertății individuale și recunosc autoritatea rațiunii și a statului, anarhiștii nu recunosc decât puterea individului, capabil de cele mai bune alegeri pentru atingerea scopurilor proprii. Ca și conservatorii, ei cred că grupurile umane (în special acelea formate în mod natural în societate) se pot organiza în mod autonom, dar spre deosebire de aceștia ignoră autoritățile superioare (religioase, economice sau politice). Totodată „ei resping (...) și proiectele alternative socialiste (care doresc să instaureze o nouă conducere politică centralizată), revendicând pentru toți oamenii un drept pe care îl consideră ca fiind inalterabil: dreptul de a păstra o independență absolută, garanție a libertății”.⁹ Iar polemica cu socialismul este evidentă în *Machinery of Freedom*, care pe parcursul lecturii lasă impresia că a fost scrisă ca reacție teoretică la ideologia socialistă.

În plus, nu numai din perspectiva liberalismului clasic, dar chiar și din aceea a anarhismului clasic (ca să spunem așa) proiectul teoretic friedmanian este o ilustrare a ceea ce Burdeau aprecia drept o deviere a principiului autonomiei individului, căci: „Nici gânditorii secolului luminilor, nici oamenii revoluției nu concepeau o libertate ilimitată în esența sa și care ar fi venit, prin exercițiul ei, să restrângă legile în interesul vieții comune. (...) Antagonismul între libertate și ordine nu va apărea decât atunci când indivizii, reclamându-se de la toleranța liberală, își vor utiliza libertatea uitând rezerva morală care o justifică. Atunci, autonomia individuală va fi independența celor puternici: ea nu se va mai măsura în imperativele conștiinței, ci în mijloacele de care dispune individul pentru a-și impune voința. Eliberată de regula morală, ea va servi drept justificare egoismului puternicilor, încurajării cinismului celor abili. Autonomia pe care liberalismul doctrinar o recunoaște tuturor, va deveni în fapt privilegiul unora”¹⁰. Cei care „vor mutila liberalismul pentru a-i limita aplicarea la domeniul economic” sunt liberalii de a doua generație care destramă solidaritatea dintre ordine și libertate în folosul individului tipic pentru un „liberalism denaturat”, „necunoscător al legăturii dintre libertate și virtute de care dă seamă titlul celebrei cărți a lui Spencer, *Individul contra statului*”. Pe de altă parte, „fermentul anarhic subiacent concepției revoluționare a libertății individuale” pe care îl criticau corporatiștii moderni nu se regăsește, după Burdeau, la nivelul liberalismului originar: „Cu siguranță, oamenii revoluției au fost ostili puterii, întreaga lor activitate fiind o mărturie a acestei ostilități. Dar Statul pe care ei îl combat este acela absolutist, opresorul autonomiei individuale, și nu acela pe care își propun să îl edifice ei înșiși. Ei nu concep faptul că individul se poate opune statului de vreme ce acesta, fondat pe contractul social și respectând ordinea naturală, nu are alte puteri decât acelea pe care oamenii i le-au delegat pentru ca el să le asigure libertatea”.¹¹

Cu multiple semnificații pentru libertarieni, afirmarea independenței absolute a individului preluată de la primii anarhiști¹² și continuată în forma anarho-capi-

⁸ Olivier Nay, *Istoria ideilor politice*, Traducere de Vasile Savin, Iași, Polirom, 2008, p. 496.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Georges Burdeau, *op.cit.*, pp. 43-44.

¹¹ *Ibidem*, pp. 46-47.

¹² Această tendință era atât de influentă în epocă, încât Tolstoi (mai mult sau mai puțin inspirat de un Neceae, Bakunin, Kropotki, Rochefort, Faure) îi regăsește importanța și în planul instructiv-educativ. „Să

talismului¹³ capătă la David Friedman finalități care fără a se constitui într-un program teoretico-ideologic, au aparențele unui manifest, dincolo de analizele riguroase, formulat uneori cu simplitatea puerilă, literaturizantă caracteristică libertarianismul popularizat în anii '60-'70. Cu toate că speculația filosofică îi este străină autorului¹⁴, ca și Ayn Rand, Friedman recuperează pentru libertarianism perspectiva kantiană a autonomiei¹⁵.

După cum specifică în prefața la prima ediție, *Machinery of Freedom* „privește ideile libertariene nu din perspectiva unei istorii a «mișcării» libertariene sau a descrierii stadiului său actual” (autorul nefiind adeptul modelor intelectuale măsurate în numărul și violența aderenților acestora), ci din perspectiva unui fel de „credo” capitalist și anticomunist, evident și în alegerea celor două motto-uri. Primul, din Lenny Bruce, afirmă că societatea capitalistă este cea mai bună pentru că este o întreprindere liberă și acest lucru este vizibil în simplul fapt că individul poate să aleagă liber și poate respinge ceea ce îi blochează libertatea. Pe când comunismul este ca o companie mare de telefoane a guvernului care controlează totul. „Iar dacă intru în conflict cu această companie, unde pot să merg?” Cerințele elementare ale libertarianismului apar drept firești, naturale, ușor conservatoare în al doilea motto: „Why can't you see? We just want to be free/ To have our homes and families/And live our lives as we please” — Dana Rohrabacher, *West Coast Libertarian Troubadour*. Ceea ce într-o traducere „li-

recunoaștem, în sfârșit, legea care ne spune atât de limpede, și din istoria pedagogiei și din istoria întregii instrucțiuni, că, pentru ca omul care învață pe alții să știe ce e bine și ce e rău, trebuie ca acel care se instruește să aibă deplina libertate de a-și exprima nemulțumirea sau, cel puțin, de a se sustrage de la asemenea instrucțiuni care instinctiv nu-l satisfac, că pedagogia nu poate avea decât un singur criteriu — libertatea (...). Școala s-a dezvoltat spontan și liber din ceea ce aduceau în ea învățătorul și elevii. Cu toată influența preponderentă a învățătorului, elevul putea oricând să nu vină la școală și, chiar atunci când venea, să nu-l asculte pe învățător. Învățătorul putea să nu accepte prezența unui elev și să acționeze cu toată forța influenței sale asupra majorității elevilor, asupra colectivului alcătuit din școlari (...). După părerea mea, dezordinea exterioară din școala noastră este folositoare și de neînlocuit, oricât de ciudată și neconvenabilă pare ea învățătorului”. Lev Tolstoi, *Texte pedagogice*, Editura de Stat și Pedagogică, București, 1960.

¹³ „Anarho-capitalismul este doctrina potrivit căreia orice serviciu, inclusiv acela al organelor de drept, ar trebui să fie furnizate prin intermediul pieței, și toate activitățile coercitive ale guvernului ar trebui să fie înlocuite prin activitățile pieței libere. Conceptualizat clandestin de economiști precum Murray Rothbard și David Friedman la începutul anilor 1970, este în prezent discutat în reviste economice renumite și apărut de binecunoscuți oameni de știință precum laureatul premiului Nobel pentru economie Vernon Smith și profesorul emerit de filosofie Jan Narveson. Reconciliind anarhismul individualist al unor Lysander Spooner și Benjamin Tucker cu liberalismul clasic al lui John Locke și Adam Smith, anarho-capitalismul susține că diferă de celelalte tipuri de anarhism, acordând o atenție mai mare naturii umane așa cum este, decât modului în care ea ar trebui să fie. Într-adevăr, se pare că anarhismul de stânga implică o convertire spirituală care ar face guvernul și funcțiile sale inutile” — *Anarcho-capitalism and Moral Philosophy: Deontological versus Consequentialist Ethics*, Sébastien Caré, Ph.D. in Politics, Assistant Professor at the University of Rennes 1 (France), sebacare@gmail.com.

¹⁴ El nu se întreabă, de exemplu, despre întemeierea ontologică, teologică, psihologică, etnologică, istorică, etică a libertății, deși o proclamă ca fiind absolută. Nu se întreabă nici măcar în virtutea cărei erori de introducere a codului genetic sau moștenirii suntem sortiți să fim diferiți, unii egoiști-individualiști iar alții altruști-colectiviști, unii trufași plini de „personalitate” iar alții smeriți la gândul Persoanei tainice, unii dornici de a-i domina pe alții sau de-a ne impune voința și opinia iar alții ascultători, unii ridicoli iar alții ironici, unii puternici fără disponibilitatea de a-i înțelege pe alții iar alții pașnic-meditativi ș.a.m.d. Nu se întreabă de ce totuși alte minți libere au recunoscut normele universale ale naturii umane eterne, înainte de-a proslăvi indivizi multiculturali, unicitatea ca maximă generalitate.

¹⁵ Individul rațional este capabil să-și dea sieși legi, să le respecte, și el trebuie lăsat să o facă; fiecare individ este o lume inviolabilă. http://en.wikipedia.org/wiki/Ayn_Rand.

bertariană“ ar putea suna astfel: „De ce nu poți vedea?/ Libertatea este tot ce am vrea. /În propriile case și familii să fim lăsați în pace/ Să ne trăim viețile noastre așa cum ne place“. David Friedman încearcă să arate că acest lucru este posibil pentru individ într-o societate libertariană anarho-capitalistă, pe când în capitalismul statului burghez este restricționat, iar în socialism este dirijat spre un scop ce depășește aspirațiile individului obișnuit.

În ceea ce privește filiațiile ideatice ale profesorului american, acestea sunt asumate cu recunoștință, dar și ușor autocritic, încă de pe pagina de gardă a ediției a doua: *The Machinery of Freedom. Guide to a radical capitalism* care le este dedicată lui Milton Friedman și Friedrich Hayek, lui Robert A. Heinlein („de la care am învățat“) și lui Robert M. Schuchman („care ar fi putut să o scrie mai bine“). În afară de acești autori libertarieni menționați de la bun început¹⁶, Friedman poate fi asociat ideatic cu libertarianismul anarho-capitalist al lui Murray Rothbard¹⁷ și cu ideea de justiție locală și sistem legal privat, bazat sau nu pe pe tradiția medievală.

Structurarea finală a multiplelor surse „bio“-bibliografice ale libertarianismului, mergând de la ficțiunea literară și istorie până la știința politică, teoria dreptului și filiații instituționale (în bună parte folosite de autorul *Mecanismelor libertății*), potrivit propriilor viziuni și afinități este în măsură să ne ofere o imagine a ceea ce înseamnă utopia libertariană: o locuire plurală a unor indivizi care dau răspunsuri la întrebări pe care cei mai mulți dintre oameni (fie aceștia cetățeni liberi ai unui stat de drept sau supuși într-un regim totalitar) nici măcar nu se gândesc să le formuleze.

Cum se raportează libertarianul la proprietate

Cele patru secțiuni ale cărții *The Machinery of Freedom* oferă soluțiile libertariene de dreapta la problemele civile și politice pe care autorul le consideră capitale: instituțiile proprietății private și publice și felul în care funcționează acestea în practică (I), probleme individuale dintr-un punct de vedere libertarian (II), cum ar putea fi o societate libertariană și cum s-ar putea realiza aceasta (III) și o varietate de subiecte adăugate în a doua ediție (IV).

Problema apărării proprietății și a bunurilor individuale gravitează în jurul ideii că în societatea libertariană „bogații se îmbogățesc mai mult, iar săracii devin mai bogați“. Ni se explică în acest sens ce înseamnă monopolul de stat și profitul, dar și contextul în care cetățeanul poate spune „Nu am nevoie de nimic“ sau „Cum să vinzi statul pe bucăți mici“ (mai întâi „Vinde școlile!“) și cum să obții tot ce vrei dacă dispui de mijloace financiare: „If you want it, buy it“. Por-

¹⁶ Milton Friedman în *Capitalism și libertate* susține ideea capitalismului concurențial (spre deosebire de capitalismul corporatist, în care statul este partener în afaceri cu întreprinzătorii clientelari), echivalentă libertății individului de a intra și ieși în și din orice sector al pieței. Pentru el, libertatea politică și libertatea civilă sunt dependente de proprietatea privată și libertatea economică, de aceea susține că trebuie privatizate inclusiv sănătatea, educația și sectorul monetar, iar prostituția și vânzarea de droguri trebuie liberalizate. După cum vom vedea, fiul său merge și mai departe cu ideea privatizării. http://en.wikipedia.org/wiki/Milton_Friedman.

¹⁷ Care pornește de la axioma „oamenii acționează“, axiomă din știința economică așa cum o înțelege Ludwig von Mises. http://en.wikipedia.org/wiki/Murray_Rothbard.

nind de la aserțiunea potrivit căreia „conceptul de proprietate este fundamental pentru societatea noastră și probabil pentru orice societate viabilă” și luând în considerare sloganul „drepturi de proprietate vs drepturile omului”, autorul apreciază că forța retorică a acestuia vine din implicația că drepturile de proprietate sunt drepturile proprietății, iar drepturile omului sunt drepturi ale omului: „Or, oamenii sunt mult mai importanți decât proprietatea (scaune, mese și altele ca acestea); în consecință, drepturile omului o iau înaintea drepturilor de proprietate. Dar drepturile de proprietate nu sunt drepturile proprietății, ci drepturile omului cu privire la proprietate. Ele sunt o formă particulară de drepturi ale omului”. Potrivit acestei analitici și logici, autorul ajunge la concluzia că simpla afirmare doar a drepturilor de proprietate se reduce la aserțiunea unor conservatori potrivit căreia anumite obiecte — o pădure de rășinoase, de exemplu — au dreptul inerent de a nu fi distruse: „Dacă un om care a cumpărat un pământ pe care se află un astfel de copac își afirmă dreptul său de a-l tăia, dar acestuia i se opune o acțiune conservatoare privitoare nu la dreptul său propriu, ci la dreptul copacului, ne aflăm în fața unui veritabil conflict între «drepturile omului» și «drepturile de proprietate»”. Iar această situație nu a fost luată în calcul în momentul conceperii frazei privitoare la drepturile omului și drepturile de proprietate, de aceea Friedman găsește în ea o posibilă explicație a problemelor controversate ale dreptului economic: „Faptul că una dintre cele mai eficiente lozinci politice din ultimele decenii este în cel mai bun caz o eroare verbală, confundând drepturile la proprietate cu drepturile proprietății, pune în evidență gradul confuziei populare implicate în acest subiect”.

Cum proprietatea este o instituție economică centrală a oricărei societăți, iar proprietatea privată este instituția centrală a unei societăți libere, Friedman consideră că este de la sine înțeles că acest lucru a costat ceva timp și efort până când s-a înțeles ce este proprietatea și de ce există ea: pentru a face din individul uman o ființă liberă în mod absolut! Dar, după cum se va vedea, această aserțiune încalcă însuși caracterul de universalitate al drepturilor omului pe care se bazează individualismul originar și... moral. Căci cei doi factori care fac necesară instituția proprietății sunt, în opinia lui Friedman, acela că oameni diferiți au scopuri diferite și faptul că există unele lucruri suficient de rare încât să nu poată fi folosite de toată lumea, oricât de mult și-ar dori fiecare acest lucru: „Nu putem avea cu toții tot ce ne dorim”¹⁸ — spune „rezonabil” la un moment dat Friedman, lăsând să se înțeleagă totuși că aceia care dispun de capital financiar pot avea tot ce își doresc, iar acest lucru i se pare „natural”, firesc. Faptul că scopurile pot să difere deoarece indivizii își urmăresc fie îngustul lor interes personal, fie împărtășesc o viziune diferită asupra unui scop înalt și sfânt contează prea puțin în viziunea libertarianistului radical: „Fie că sunt mizerabili sau sfinți, logica situației este aceeași și rămâne astfel atâta timp cât fiecare persoană, observând realitatea după cum o taie capul, găsește soluții diferite privitoare la ce și cum trebuie făcut”. Cu toate acestea, în orice societate trebuie să existe un

¹⁸ Dar cauzele acestei situații ar putea face obiectul planului unui întreg colectiv de cercetări etico-filosofico-economico-politice pe o durată nelimitată. Libertarianii refuză însă să se gândească la aceste cauze.

mod de a decide „cine și ce anume și când poate folosi“, sau, mai concret, „Tu și eu nu putem conduce simultan aceeași mașină spre casele noastre diferite“.

Așadar, problema esențială care face necesare instituțiile proprietății se află în dorința câtorva oameni de a folosi aceleași resurse pentru finalități diferite. Iar cea mai simplă cale de a rezolva un astfel de conflict este forța fizică, constată Friedman: „Dacă pot să te bat, pot folosi eu mașina“. Și totuși, această soluție (sau metodă) este foarte costisitoare, „cu excepția cazului în care îți plac luptele și ai o mulțime de asigurări medicale“. Și parcă spre a spulbera mitul american modern al învingătorului, al celui dotat cu forță fizică și cu principii etice clasice ale confruntării directe, bărbătești, fără subterfugii viclene — proprii celor care au transportat forma lor de civilizație în Vestul sălbatic — autorul *Mecanismelor libertății* întărește: „Cu excepția cazului în care ești frecvent campion la categoria grea, nu vei ști niciodată când vei avea acces la o mașină“, iar „utilizarea directă a forței fizice este o soluție atât de săracă pentru problema resurselor limitate, încât este frecvent folosită numai de copiii mici și de marile națiuni“.

Trecând peste minimalizarea ideii de mare națiune prin deconspirarea infantilismului care stă la baza ei, Friedman recunoaște că soluția pentru utilizarea fiecărui lucru ce intră în sfera noțiunii de proprietate ar trebui să fie decisă de o persoană sau de un grup de persoane organizate pe baza unui sistem de reguli. În cazul în care fiecare lucru este controlat de un individ care are puterea de a transfera acest control oricărui alt individ, avem de-a face cu instituția proprietății private, în cadrul căreia fiecare individ își folosește resursele pentru a-și urmări țelurile sale. Dar aceasta nu exclude cooperarea, care își face loc fie atunci când mai multe persoane pot atinge mai ușor un scop comun dacă sunt împreună, decât fiecare individual, fie când ajung la concluzia că anumite scopuri pot fi atinse prin schimburi comerciale la care trebuie să contribuie fiecare.

În schimb, conform instituțiilor proprietății publice, proprietatea este deținută și utilizarea ei este controlată de instituțiile politice, fiind folosită pentru a atinge scopurile politice ale acestor instituții. Friedman consideră că funcția politicii este aceea de a reduce diversitatea scopurilor individuale la un set de „scopuri comune“ — scopurile majorității, dictatorului, ale partidului aflat la putere, sau ale oricărei persoane sau grup care controlează efectiv instituțiile. În consecință, proprietatea publică le impune aceste „scopuri comune“ indivizilor. În acest sens este invocat pentru a fi criticat sloganul demagogic „Nu întreba ce poate face țara pentru tine; întreabă ce poți face tu pentru țară“: nu întreba, cu alte cuvinte, despre modul în care poți urmări ceea ce crezi tu că este bine, ci cum poți să urmărești ceea ce guvernul îți spune că este bine. (Într-un mod foarte straniu, guvernul le spunea românilor acum ceva timp să-și urmărească scopurile proprii în alte țări. Altfel spus, guvernul își declină orice responsabilitate cu privire la cetățenii capabili, însușindu-și o paradoxală ideologie libertariană.)

Pentru a da un exemplu, Friedman aduce în discuție un caz particular în care efectele proprietății publice și private pot fi comparate, și anume presa scrisă (ziare, magazine) care reprezintă un produs al fondurilor private: „Cumpără hârtie de ziar și cerneală, închiriază o tipografie și ești gata de drum. Sau, și mai ieftin, folosește un xerox. Poți tipări orice vrei, fără a cere de la vreun guvern per-

misiunea. Cu condiția, desigur, de a nu folosi U.S. Post Office pentru a răspândi ceea ce imprimi“. Desigur, observă David Friedman, guvernul poate folosi, și chiar a făcut-o ocazional, controlul asupra corespondenței ca un instrument de cenzură. Și aceasta cu atât mai mult în raportare la *broadcast media* (radio și televiziune), care devin o problemă de interes național. Pentru că „unde radio au fost desemnate ca proprietate publică“, stațiile de radio și televiziune pot funcționa numai dacă primesc permisiunea din partea Comisiei Federale a Comunicațiilor (FCC) pentru a folosi această proprietate. Dacă FCC decide că o stație nu funcționează „în interesul public“, ea are dreptul legal de a retrage licența postului respectiv, sau cel puțin de a refuza să o reînnoiască. Într-un mod cu totul și cu totul libertarian (în sensul urmăririi intereselor individuale) aici intervine problema spinoasă a corupției, căci valoarea licențelor audiovizualului se ridică la sume mari. În acest sens este exemplificată averea personală a lui Lyndon Johnson, construită pe un imperiu audiovizual, avere al cărei „principiu activ“ a fost relația specială dintre FCC și liderul majorității din Senat. De aici putem trage concluzia că utilizarea fondurilor strict private în presă reprezintă nu numai un capital moral, dar și un bastion al capitalismului absolut.

Mai mult decât atât, rezultatul faptului că presa scrisă are nevoie doar de proprietate privată, în timp ce presa audiovizuală utilizează proprietatea publică se vede în aceea că presa scrisă este mult mai diversă: „Orice punct de vedere, politic, religios, sau estetic, își are micul lui magazin, micul lui *newsletter*, mica sa foiță *underground*“. Acesta este totuși și un dezavantaj, căci multe dintre aceste publicații prezintă ofense la adresa celor mai mulți americani (de exemplu, *The Realist*, *The Berkeley Barb*), lucru pe care audiovizualul nu îl poate face: „Acea care au plătit licențe în valoare de milioane de dolari sunt foarte grijulii cu ceea ce difuzează. De exemplu, FCC a decis la un moment dat să interzică difuzarea acelor melodii care par să promoveze consumul de droguri“. „Este aceasta o încălcare a libertății de exprimare?“ — se întreabă Friedman, pentru a răspunde rezonabil, cu o undă de reminiscență (practică) a tiparului noțiunii de libertate în liberalismul clasic: „Desigur că nu. Poți să spui orice vrei, dar nu pe calea undelor sau a posturilor publice. Când spun că aceasta nu reprezintă o încălcare a libertății de exprimare, o spun cu toată seriozitatea. Nu putem lăsa pe oricine să folosească undele pentru ce vrea el. În cazul în care guvernul este proprietarul undelor radio, acesta trebuie nu atât să le raționalizeze, ci să decidă ce trebuie și ce nu trebuie difuzat. Același lucru este valabil pentru hârtie și cerneală. Vorbirea liberă este liberă, dar vorbirea scrisă nu este; ea necesită unele resurse care sunt limitate. Nu există nicio modalitate ca toți cei care cred că opinia lor este valoroasă în scris să poată fi citită de toți ceilalți. Nu există suficientă hârtie pentru a imprima opiniile și manifestele tuturor. Ar costa prea mult timp să citim atâta gunoi“¹⁹.

Toate acestea nu încalcă principiul democratic al libertății presei, ci exprimă evidența că lucrurile pe care un individ ca și cetățean liber le are de spus nu pot

¹⁹ Dar biți există din abundență, chiar în cantitate infintă, începând de la kilobit. La data scrierii *Mecanismelor libertății* nu exista internetul, prin urmare nu apăruseră blogurile personale și forumurile în care orice individ chiar poate spune tot ce-i trece prin cap, ca o desăvârșire a idealurilor libertariene.

fi tipărite pe gratis, ci numai dacă cineva este dispus să plătească costul: „Dacă scriitorul este dispus să plătească, el tipărește. Dar mult mai frecvent, cititorul plătește abonându-se la ziare sau cumpărând cărți. Sub rigorile proprietății publice, valorile publice în ansamblu sunt impuse persoanelor care au nevoie de folosirea acestei proprietăți pentru a-și împlini propriile scopuri. Sub proprietatea privată, fiecare individ își poate urmări țelurile proprii, cu condiția de a fi dispus să suporte costurile“. Altfel spus, libertatea absolută garantată de proprietatea privată nu este atât de absolută. Cetățeanul trebuie să se resemneze cu gândul că drepturile lui sunt îngrădite dacă nu de drepturile proprietății, cel puțin de drepturile de proprietate.

*Proiectul unei societăți libertariene:
libertatea absolută, concurența absolută*

„Scopul acestei cărți este acela de a-l convinge pe cititor că o societate libertariană ar putea fi liberă și atrăgătoare, că instituțiile proprietății private sunt mecanismele (mașinăria) libertății, făcând-o posibilă, într-o lume complicată și interdependentă, pentru orice persoană care își urmărește sensul vieții după cum crede de cuviință“ — declară Friedman în „Introducere“ la *Machinery of Freedom*, lucrare colorată aproape în fiecare capitol cu motto-uri savuroase.

Dacă în primele două capitole autorul se ocupă îndeosebi de problema proprietății care permite sau restricționează libertatea, în partea a treia a lucrării el precizează încă din titlu că „Anarhia nu este haos“. Și încearcă să demonstreze acest lucru definind în felul său „Ce este anarhia? Ce este guvernarea?“, vorbind despre „Poliție, guvernare și legile pieței libere“, despre „Problema stabilității“, întrebându-se retoric „Este anarho-capitalismul libertarian?“, punând în relație termeni aparent imposibil de judecat în același plan precum „Socialism, guvernare limitată, anarhie și bikini“. Perspectiva libertarianismului nu-l împiedică pe autor să recunoască o evidență: „Apărarea națională: problemă grea“ și să mediteze pe marginea situațiilor „Când predicția este redusă la speculație“, „Revoluția este iadul“, „Economie de furt, sau inexistența clasei conducătoare“. Deși cea mai mare parte a acestei cărți a fost scrisă între 1967 și 1973, ideile libertariene pe care le îmbrățișează autorul sunt valabile, cu unele excepții, indiferent de contextul istorico-politic, dar în cazurile în care au apărut noi probleme serioase, el a actualizat exemplele și a adăugat comentarii explicative, deși în cele mai multe locuri a plecat de la textul original nealterat. Și aceasta pentru că nici „exemplele cele mai actuale nu vor rămâne în circulație foarte mult timp“, iar autorul speră că această carte va dura mai mult decât guvernatorul Californiei (i.e. Ronald Reagan).

Friedman încearcă să descrie cum ar putea să arate o societate anarho-capitalistă cu drepturi depline și cum ar funcționa ea în situația schimbării radicale a instituțiilor, pornind de la constatarea că lui personal propriile-i opinii politice îi par naturale și evidente, dar „alții le găsesc ciudate“. Dar de ce libertarianului

radical (sau capitalistului absolut) îi par „naturale și evidente“ propriile-i opinii? Simplu: tocmai datorită particularității lor, constând în aceea că în mare măsură acestea transportă anumite declarații, familiare deja în oratoria politică spre concluziile lor naturale. El crede, așa cum mulți spun că o cred, că fiecare individ are dreptul de a-și îndrepta viața proprie în ce direcție crede, „de a merge în iad în felul său“. Și trage concluzia, precum mulți indivizi de stânga o fac, că orice fel de cenzură ar trebui să fie eradicată. De asemenea, că toate legile împotriva drogurilor – marijuana, heroina sau cura de cancer a Dr. Quack — ar trebui să fie abrogate. De asemenea, legile care impun ca autovehiculele să fie dotate cu centuri de siguranță.

Dar pentru ca sensul acestor aserțiuni să nu fie interpretat ca nociv în plan personal sau periculos în spațiul public, Friedman nuanțează: „Dreptul de a-mi controla viața proprie nu înseamnă dreptul de a avea orice vreau la liber; o pot face numai determinând pe cineva să plătească pentru ceea ce primesc. Ca orice bun mijloc de dreapta, mă opun programelor sociale care îi sprijină pe cei săraci prin bani luați cu forța de la contribuabili. Mă opun, de asemenea tarifelor, subvențiilor, garanțiilor pentru împrumuturi, reînnoirii urbane, prețurilor de sprijin în agricultură — pe scurt, tuturor programelor mult mai numeroase care îi sprijină pe nonsăraci — adesea bogați — cu bani luați cu forța de la contribuabili — adesea săraci. Sunt un Adam Smith liberal, sau, în terminologia americană contemporană, un conservator Goldwater“.

Devotamentul lui Friedman pentru *laissez-faire*, mai mare decât al lui Goldwater²⁰ („Uneori, eu însumi mă numesc un anarhist Goldwater“), este evident începând de la motto-ul „Introducerii“, cules din *The Last Whole Earth Catalog* și în măsură să sublinieze opțiunea fundamentală a lui Friedman: „De la Ayn Rand la cei mai stufoși anarhiști există un acord ocazional privitor la înțelegerile a ceea ce se numește libertarianism, constând în credința în *laissez-faire*-ul politico-economic și cum să-ți urăști guvernul din principiu“. După Friedman, ideea centrală a libertarianismului este aceea că indivizilor (i.e. persoanelor umane) ar trebui să li se permită să-și ducă propria viață așa cum doresc ei: „Respingem total ideea că oamenii trebuie să fie protejați cu forța de ei înșiși. O societate libertariană nu ar avea legi împotriva drogurilor, a jocurilor de noroc, a pornografiei — și nici centuri obligatorii în mașini. De asemenea, respingem ideea că oamenii ar fi îndreptățiți să aibă față de ceilalți o altă revendicare în afară de aceea de a fi lăsați în pace. O societate libertariană nu ar avea nici bunăstare, nici un sistem de securitate socială. Persoanele care doresc să îi ajute pe

²⁰ Barry Morris Goldwater (1909-1998), om de afaceri în anii '30 (descriindu-și propria strategie în acest plan drept „egoism iluminat / *enlightened self-interest*“), general în al doilea război mondial și om politic radical conservator, a fost opozant al lui Franklin Roosevelt și al politicii *New Deal*, al lui Harry S. Truman și Dwight Eisenhower, și al politicii social progresive. Ca membru al extremei drepte a Partidului Republican și-a exprimat opiniile conservatoare într-o serie de articole reunite în cartea *Conștiința conservatoare*. Senator din 1952, susținător al lui Joe McCarthy, apoi al lui Richard Nixon și Ronald Reagan, a fost de asemenea foarte critic la adresa politicii antisărăcie a președintelui Lyndon B. Johnson, cât și la adresa lui Jimmy Carter. <http://bioguide.congress.gov/scripts/biodisplay.pl?index=g000267>.

alții ar face aceasta în mod voluntar, prin mijloacele carității private, în loc să folosească banii colectați cu forța de la contribuabili. Cei care doresc pensii ar face aceasta prin intermediul asigurărilor private. Persoanele care doresc să trăiască într-o societate «virtuoasă», înconjurată de alții care împărtășesc aceleași idei de virtute, ar fi libere să înființeze propriile lor comunități și să încheie contracte cu fiecare dintre aceștia, astfel încât să prevină «păcatul» de a cumpăra sau închiria în cadrul acesteia. Aceia care ar dori să trăiască la comun ar putea înființa comunele lor. Dar nimeni nu ar avea dreptul să-și forțeze aproapele la un anumit mod de viață. Până în prezent, constată autorul *Mecanismelor libertății*, mulți dintre cei care nu se numesc pe ei înșiși „libertarieni” ar agreea asta. Însă apare o dificultate atunci când trebuie definit ce înseamnă „a fi lăsat în pace”.

Asaltul teoretic asupra acestei dificultăți începe cu constatarea elementară că trăim într-o societate complicată și interdependentă, că fiecare individ este afectat constant de mii de evenimente de la mile depărtare, care li se întâmplă unor oameni de care n-au auzit niciodată. Într-o astfel de societate, „se poate vorbi cu sens despre libertatea fiecărei persoane de a merge pe calea ei?”. Răspunsul la această întrebare (după cum îl schițează și lecția de economie friedmaniană) se află, ca și la Milton Friedman, în conceptul de drepturi de proprietate. Iar aceste drepturi încep, după economistul libertarian american, cu faptul că fiecare persoană deține propriul său trup și poate dobândi dreptul de proprietate a altor bunuri prin crearea lor, sau prin transferul acestora din partea altui proprietar. Iată de ce devine cel puțin formal posibil să definim „a fi lăsat în pace” prin opoziție cu „fiind forțat”: „Cel care mă împiedică cu forța de la utilizarea proprietății mele așa cum vreau, atunci când eu nu o folosesc pentru a încălca dreptul său de a-și folosi proprietatea sa, mă constrânge. Un om care mă împiedică să iau heroină, mă constrânge. Un om care îmi interzice să îl fotografiez, nu o face”.

Acest lucru lasă însă deschisă întrebarea despre modul în care se dobândește dreptul de proprietate asupra lucrurilor care nu sunt create sau care nu sunt în întregime create, cum ar fi resursele funciare și minerale. În această chestiune, acceptă Friedman, nu există un dezacord printre libertarieni, iar răspunsul, „din fericire”, are un efect redus asupra caracterului societății libertariene, cel puțin în SUA. Ca dovadă, adeptul libertarianismului extrem arată că doar aproximativ 3 la sută din toate veniturile în America provin din venitul chiriilor, iar adăugarea valorii de închiriere a locuințelor ocupate de proprietari ar aduce această cifră până la aproximativ 8 procente. „În domeniul imobiliar, impozitul pe venit colectat din închirieri de către guvern este de aproximativ alte 5 procente. Astfel, valoarea totală de închiriere a tuturor bunurilor, terenurilor și clădirilor adaugă până la aproximativ 13 procente din toate veniturile.” Iar cea mai mare parte dintre acestea, reprezentând chiria pe valoarea clădirilor care sunt create prin eforturi umane, nu pun probleme în definirea dreptului de proprietate. Cum chiria totală pe toate terenurile nu pune o astfel de problemă, ea reprezintă doar o mică fracțiune din totalul veniturilor. Valoarea totală a tuturor materiilor prime consumate și a altor mari resurse „neproduse” reprezintă aproximativ trei procente.

Aceste exemple sunt alese de autorul *Mecanismelor libertății* deoarece ele ilustrează faptul că o mare parte din această valoare este rezultatul unui efort uman, constând în săparea pământului pentru a scoate minereul, și numai valoarea resurselor minerale din situri poate fi considerată într-un mod rezonabil ca neprodusă. Concluzia este că materiile prime a căror existență nu datorează nimic acțiunii umane le aduc proprietarilor lor cel puțin o douăzecime din venitul național, iar cea mai mare parte din venit este rezultatul acțiunilor umane, fiind creat de grupuri de oameni identificabile, muncind împreună potrivit unui acord care specifică felul în care produsul comun al muncii lor va fi împărțit.

Revenind la dificultatea semnalată în aplicarea principiului libertarian de a fi lăsat în pace, Friedman găsește de cuviință să definească cel puțin formal conceptul de proprietate poate prin jocul dintre „a fi lăsat în pace” și „constrângere”. Că această definiție corespunde cu ceea ce oamenii înțeleg de obicei prin aceste cuvinte — că într-o societate libertariană ar fi liberi — nu este evident nici în *The Machinery of Freedom*, recunoaște autocritic Friedman. Mai mult decât atât, în acest punct libertarienii se asociază cu „prietenii de stânga”, cei care sunt de acord că fiecare ar trebui să fie liber să facă așa cum dorește, dar argumentează că „un om înfometat nu este liber și că acest drept la libertate implică de aceea o obligație de a furniza hrană pentru el, fie că lui îi place sau nu acest lucru”.

De aceea, ca replică la idealurile socialiste, dar și la societatea capitalistă clasică, Friedman susține că „o societate ideală obiectivistă cu un guvern limitat îi este superioară unei societăți anarho-capitaliste exact în măsura în care o societate ideală socialistă îi este superioară unei societăți capitaliste”, ironizând socialismul, care „face totul mai bine cu un popor perfect, decât capitalismul cu unul imperfect”. În sprijinul teoriei sale, economistul american aduce și o observație trivială: „Este mai bine să porți o pereche de bikini pe o vreme însorită, decât o haină de ploaie atunci când plouă” — cu alte cuvinte, e mai bine să trăiești într-o țară cu o climă blândă (metaforă posibilă a unui climat politic destins), decât într-o țară cu o vreme aspră (metaforă posibilă a unui regim politic constrângător), sau, reducând, pentru oricine este de preferat vremea bună, decât vremea rea — „dar acesta nu este un argument împotriva precauției de a purta în bagaj o umbrelă, indiferent de vreme”.

Ca o consecință a libertății absolute, Friedman prevede că dacă în viitorul foarte apropiat („măine”) ar apărea în Statele Unite instituții anarho-capitaliste, heroina ar fi legală în New York și ilegală în mult mai multe alte locuri. „Dacă vrem să fim sinceri, putem duce Statuia Libertății înapoi în Franța, ori să înlocuim versetul depășit cu versuri noi: *«America the closed preserve/ That dirty foreigners don't deserve»*”.

În privința guvernării, remarcând faptul că în statul socialist ideal puterea nu va atrage conflicte de putere, că oamenii care vor lua decizii nu vor arăta nici cea mai mică părtinire față de propriile lor interese, că pentru un om înțelept sau inteligent nu va exista nicio cale de a deservi instituțiile scopurilor sale proprii, Friedman comentează printr-o altă ironie: „și râurile vor curge în sus”. Altfel

spus, idealul socialist, mai mult decât oricare altul, cere imposibilul și sfidează legile firii. Dar oare nu face acest lucru și modelul „instituțional” libertarian? E adevărat, ordinea socială în care poate acționa liber la nesfârșit individul anarho-capitalist se bazează pe un contract legal. Dar cine stabilește legea? Păi, concurența: pachetele de coduri legale și servicii administrative destinate „clienților” sunt „la liber” și intră în competiție prin intermediul unor diverse „agenții de protecție”. Și cum, fără să vrea, Friedman recunoaște tacit că juridicul întemeiază politicul, în societatea anarho-capitalistă al cărei ideal este dispariția statului, pentru ca individul „să fie lăsat în pace”, curțile judecătorești sunt de asemenea private (ceea ce apropie acest model de ordinea comunitară medievală sau de ordinea internă a grupurilor restrânse, dar chiar și în acele cadre exista un principiu superior, considerat obiectiv, în numele căruia o instanță administrează, guvernează și împarte dreptatea). Astfel individul va fi liber să trăiască după „legea lui”, refuzând să finanțeze ceea ce consideră alții de interes general, inclusiv obiectivele de interes național, cum ar fi apărarea, căci la urma urmei și războaiele sunt acțiuni „private” (și dacă ne gândim de câte ori în istorie conflictele armate au reprezentat soluția ambițiilor personale ale unor oameni politici sau conducători, nu putem să respingem în totalitate această observație a lui Friedman).

În societatea libertariană proiectată de Friedman principiul concurenței face inutil statul drept garant al puterii și legii, iar aici putem remarca un fel de continuitate cu principiul rațiunii în care se regăsește profilul individului liberal clasic, ba chiar identitatea acestuia, după un autor italian. Numai că raționalitatea liberală, spre deosebire de aceea libertariană, acceptă să cedeze o parte din libertate, pentru binele propriu, în ciuda recunoașterii autonomiei individului: „Ideea identității cetățeanului liberal-democratic permite, în opinia mea, să scoatem în evidență faptul că doctrina pe care se bazează ordinea politică liberal-democratică presupune ca element esențial un subiect individual cu o conștiință de sine care îi arată raționalitatea transferului unei părți din drepturile proprii. Această perspectivă permite, altfel spus, relevarea modului în care gândirea liberală fundamentează ordinea politică pe guvernarea sinelui ca activitate proprie fiecărui individ înainte de a fi o activitate specifică guvernanților”.²¹ Or, la Friedman, continuitatea face și mai aparentă ruptura de modelul originar al cetățeanului liberal-democratic care punând pe primul plan individul ca actant social și politic vizează modelarea vieții colective în funcție de cerințele cetățeanului caracterizat deopotrivă prin libera inițiativă și prin capacitatea de a se încadra într-o măsură a libertății tuturor. Individului proiectat de Friedman îi lipsește virtutea civică, adică exact marca unei societăți raționale, alcătuită din ființe raționale care se bucură de drepturi, acceptând totodată disciplina rațiunii ca sursă ultimă a autorității. În plus, această revoluționare a conceptului european clasic de individ arată că în accepțiunea cea mai curentă a identității, libertarianul friedmanian și în genere anarho-capitalistul este un american, fie el la New York sau Paris.

²¹ Emilio Santoro, „Appunti per una genealogia del cittadino liberal-democratico”, în *Identità e politica*, a cura di Furio Cerutti, Roma-Bari, Editori Laterza, 1996, p. 150.

În privința apărării și a politicii externe, profesorul american arată că cea mai bună cale de a vedea de ce anarho-capitalismul ar fi mai pașnic decât sistemul nostru actual este analogia: „Să ne imaginăm cum ar fi lumea noastră dacă costul trecerii de la o țară la alta ar fi zero. Toți ar trăi într-o *«housetrailer»* și ar vorbi aceeași limbă. Într-o zi, președintele Franței ar anunța că, din cauza unor probleme cu țările vecine, vor fi percepute noi taxe militare, iar recrutarea va începe în scurt timp. În dimineața următoare președintele Franței s-ar afla conducând un peisaj liniștit dar depopulat, populația fiind redusă la el însuși, vreo trei generali și vreo douăzeci și șapte de corespondenți de război“. De aceea trebuie să ne întrebăm, spune Friedman, nu dacă o societate anarho-capitalistă ar fi în siguranță prin intermediul unei puteri a bărbaților înarmați („cu puști“) — căci siguranța nu este o opțiune oarecare —, ci dacă ar fi mai sigură decât societatea noastră „printr-un fel de sechestru al puterii de către oamenii deținători de puști“. El crede că răspunsul este „da“. Și aceasta deoarece, potrivit ordinii politice și societății actuale, oamenii care trebuie să dea lovituri sunt politicieni, militari și polițiști, oameni selectați anume prin caracteristica dorinței de putere și prin calitatea de a fi buni să o utilizeze pe aceasta: „Ei sunt oameni care deja cred că au dreptul de a-i împinge pe alții spre ceea ce este idealul lor. Aceștia sunt deosebit de bine calificați pentru postul de preluare a puterii“. Or, potrivit (dez-)ordinii anarho-capitaliste, oamenii aflați sub controlul agențiilor de protecție sunt selectați pentru capacitatea lor de a executa eficient o treabă și de a-și mulțumi clienții. Este posibil întotdeauna ca unii să devină nebuni după puterea secretă, dar este cu siguranță mai puțin probabil decât în sistemul nostru în care slujbele (locurile de muncă) corespunzătoare sunt etichetate drept „*non-power freaks need not apply*“.

Aceasta este, pe scurt, schița principalelor idei de care se leagă numele lui Friedman ca autor libertarian aflat pe val: libertatea absolută a individului garantată de proprietatea privată; liberalizarea sau privatizarea tuturor sectoarelor economice de activitate; absolutizarea concurenței, *versus* existența statului. În acest sens, nu numai sănătatea și învățământul, dar inclusiv apărarea și furnizarea legii și ordinii (atribuții care aparțin statului clasic) intră la el în sfera concurenței.

După cum am văzut, chiar și un libertarian radical precum Friedman nu trece cu ușurință peste rafinamentul concepției despre libertatea creatoare pe care o presupune filosofia liberală ce nu ignoră un anumit tip de credință în armonia intereselor indivizilor diferiți, într-o reală civilizație a contractului și într-o veritabilă „democrație liberală“ (Georges Burdeau). Dacă societatea anarho-capitalistă pe care o schițează profesorul american poate fi considerată ca expresie a democrației și dacă ar putea funcționa în spațiul european, rămâne o problemă deschisă.

Într-un fel, contrar „aristotelismului“ implicit ideii de viață social-politică, Friedman ne prezintă modelul unui individ a cărui natură ar putea fi apolitică. Pentru el, omul nu este ființă politică, ci individualistă, care nu vrea altceva decât să fie lăsată în pace să-și trăiască viața după cum dorește, fără a accepta

vreun compromis, nici măcar acela de a fi protejat „cu forța“, inclusiv de el însuși. Individul nu este nici scop, nici mijloc, este o ființă care se mișcă din inerție după profit, într-o lume secularizată, redusă în cea mai mare parte la plăceri trecătoare.

Noutatea pe care o aduce demersul libertarian al lui Friedman față de conceptul de individ al liberalismului clasic constă în definirea autonomiei acestuia în termenii capitalismului absolut, i.e. prin libertatea absolută garantată de proprietatea privată care îi permite să obțină tot ceea ce își dorește, dacă plătește: *If you want it, buy it!*. În societatea anarho-capitalistă pe care autorul lucrării *The Machinery of Freedom. Guide to a radical capitalism* susține că nu o concepe ca haos (dar atât de criticabilă cel puțin din punct de vedere etic!), principiul de ordine este concurența în toate domeniile, inclusiv în acela al apărării și furnizării legii și ordinii (atribute ale statului clasic), iar interesele private ale individului sunt situate la cel mai înalt nivel.

Mesajul demn de luat în seamă al libertarianismului propus de Friedman se regăsește în ceea ce am putea numi „gradul zero“ al interferenței dintre proprietatea publică și proprietatea individuală privată, ceea ce conduce la depolitizarea raporturilor economice, sociale, culturale. Numai astfel libera inițiativă poate fi cu adevărat liberă inițiativă, i.e. impunerea pe piață a celor mai buni, care împărtășesc aceleași criterii etico-profesionale și nu urmăresc să obțină un loc nemeritat prin fraudă. Altfel, societatea așa-zis liberală, care conștient sau nu își însușește principii libertariene, rămâne un triumf al rapacității și abjecției celor aflați la putere care folosesc fondurile publice în slujba intereselor și afacerilor individuale, favorizându-și „clienții“ de obicei mediocri: fiindcă numai aceștia se pot supune tiranilor nedrepti care folosesc pârgghiile liberal-democratice pentru a face nedreptate și a-i exploata pe cei din a căror sărăcie se înfruptă cu primitivă nerușinare, nedemnă de indivizi liberal-democrați, ci de barbari care nu au nicio noțiune despre protecționismul social și solidaritate cu aceia pe care îi consideră slabi, inutili, neprofitabili, vulnerabili sau periculoși în corectitudinea lor. De asemenea, ca doctrină a sfârșitului politicii, ca să spunem așa, libertarianismul friedmanian poate implica ideea obținerii tuturor funcțiilor de conducere — inclusiv aceea de „președinte“ (sau cum s-ar numi el) al „statului“ (sau cum s-ar numi comunitatea aceea cât de cât organizată din indivizi) — prin concurs, și nu ca delegați impuși de partide reprezentând un număr restrâns nu atât de cetățeni (căci despre aceștia se presupune că împărtășesc o cultură politică ce reacționează la abuzuri), cât de indivizi clientelari.

Acknowledgment

Acest studiu a fost finanțat din contractul POSDRU/89/1.5/S/62259, proiect strategic „Științe socio-umane și politice aplicative. Program de pregătire postdoctorală și burse postdoctorale de cercetare în domeniul științelor socio-umane și politice“, cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

BIBLIOGRAFIE

- Burdeau, Georges, *Le libéralisme*, Paris, Éditions du Seuil, 1979;
- Caré, Sébastien, *Anarcho-capitalism and Moral Philosophy: Deontological versus Consequentialist Ethics*, sebacare@gmail.com;
- Friedman, David, *The Machinery of Freedom. Guide to a radical capitalism*, second edition, Illinois, La Salle, 1989;
- Gray, John, *Dincolo de liberalism și conservatorism*, Ediție îngrijită și studiu introductiv de Adrian-Paul Iliescu, traducere de Raluca Prună, București, Editura All, 1998;
- Nay, Olivier, *Istoria ideilor politice*, Traducere de Vasile Savin, Iași, Polirom, 2008;
- Pisier, Évelyne, (coord.), *Istoria ideilor politice*, Trad. de Iolanda Iaworski, Timișoara, Amarcord;
- Raz, Joseph, *The Morality of Freedom*, Oxford, Clarendon Press, 1986;
- Santoro, Emilio, „Appunti per una genealogia del cittadino liberal-democratico“, în *Identità e politica*, a cura di Furio Cerutti, Roma-Bari, Editori Laterza, 1996;
- Tolstoi, Lev, *Texte pedagogice*, București, Editura de Stat și Pedagogică, 1960;
- [http://voluntarykaraism.com/wpcontent/uploads/Library/Friedman,%20David%20D/The%20Machinery%20of%20Freedom%20\(1973\).pdf](http://voluntarykaraism.com/wpcontent/uploads/Library/Friedman,%20David%20D/The%20Machinery%20of%20Freedom%20(1973).pdf);
- http://en.wikipedia.org/wiki/David_D._Friedman;
- <http://bioguide.congress.gov/scripts/biodisplay.pl?index=g000267>;
- http://en.wikipedia.org/wiki/Murray_Rothbard;
- http://en.wikipedia.org/wiki/Milton_Friedman;
- http://en.wikipedia.org/wiki/Ayn_Rand.